

BIDAR

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)
den 15 mars 2005 *

I mål C-209/03,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, som framställts av High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) (Förenade kungariket), genom beslut av den 12 februari 2003, som inkom till domstolen den 15 maj 2003, i målet mellan

The Queen, på begäran av:

Dany Bidar,

mot

London Borough of Ealing,

Secretary of State for Education and Skills,

* Rättegångsspråk: engelska.

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena P. Jann, C.W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts (referent) och A. Borg Barthet, samt domarna J.-P. Puissochet, R. Schintgen, N. Colneric, M. Ilešič, J. Malenovský, J. Klučka och U. Löhmus,

generaladvokat: L.A. Geelhoed,

justitiesekreterare: biträdande justitiesekreterare H. von Holstein,

med beaktande av det skriftliga förfarandet och efter att förhandling hållits den 28 september 2004

med beaktande av de yttranden som avgivits av:

- Dany Bidar, genom R. Scannell och M. Soorjoo, barristers, och J. Luqmani, solicitor,
- Förenade kungarikets regering, genom R. Caudwell, i egenskap av ombud, biträdd av E. Sharpston, QC, och C. Lewis, barrister,
- Danmarks regering, genom J. Molde, i egenskap av ombud,
- Tysklands regering, genom C.-D. Quassowski och A. Tiemann, båda i egenskap av ombud,

BIDAR

- Frankrikes regering, genom G. de Bergues och C. Bergeot-Nunes, båda i egenskap av ombud,

- Nederländernas regering, genom C.M. Wissels och H.G. Sevenster, båda i egenskap av ombud,

- Österrikes regering, genom E. Riedl, i egenskap av ombud,

- Finlands regering, genom T. Pynnä, i egenskap av ombud,

- Europeiska gemenskapernas kommission, genom N. Yerrell och M. Condou, båda i egenskap av ombud,

och efter att den 11 november 2004 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 12 första stycket EG och 18 EG.

- 2 Begäran har framställts inom ramen för en tvist mellan Dany Bidar och London Borough of Ealing och Secretary of State for Education and Skills (minister för utbildning och yrkesskicklighet), föranledd av att Dany Bidar har fått avslag på sin ansökan om ett subventionerat studielån för täckande av kostnader för uppehållet.

Tillämpliga bestämmelser

De gemenskapsrättsliga bestämmelserna

- 3 Följande föreskrivs i artikel 12 första stycket EG:

”Inom detta fördrags tillämpningsområde och utan att det påverkar tillämpningen av någon särskild bestämmelse i fördraget, skall all diskriminering på grund av nationalitet vara förbjuden.”

- 4 Artikel 18.1 EG har följande lydelse:

”Varje unionsmedborgare skall ha rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorium, om inte annat följer av de begränsningar och villkor som föreskrivs i detta fördrag och i bestämmelserna om genomförande av fördraget.”

5 I artikel 149 EG föreskrivs följande:

”1. Gemenskapen skall bidra till utvecklingen av en utbildning av god kvalitet genom att främja samarbetet mellan medlemsstaterna och genom att vid behov stödja och komplettera deras insatser, samtidigt som gemenskapen fullt ut skall respektera medlemsstaternas ansvar för undervisningens innehåll och utbildningssystemens organisation samt medlemsstaternas kulturella och språkliga mångfald.

2. Målen för gemenskapens insatser skall vara att

- utveckla den europeiska dimensionen inom utbildningen särskilt genom undervisning i och spridning av medlemsstaternas språk,
- främja rörligheten för studerande och lärare, bl.a. genom att verka för ett akademiskt erkännande av examensbevis och studietider,
- främja samarbete mellan utbildningsanstalter,
- utveckla informations- och erfarenhetsutbyte i frågor som är gemensamma för medlemsstaternas utbildningssystem,
- främja utvecklingen av ungdoms- och ungdomsledarutbyte,

— främja utvecklingen av distansundervisning.

...

4. För att bidra till att de mål som anges i denna artikel uppnås, skall rådet

— enligt förfarandet i artikel 251 och efter att ha hört Ekonomiska och sociala kommittén samt Regionkommittén besluta om stimulansåtgärder som dock inte får omfatta någon harmonisering av medlemsstaternas lagar eller andra författningar,

— genom beslut med kvalificerad majoritet på förslag av kommissionen anta rekommendationer.”

- 6 I artikel 1.1 i rådets direktiv 90/364/EEG av den 28 juni 1990 om rätt till bosättning (EGT L 180, s. 26; svensk specialutgåva, område 6, volym 3, s. 58) föreskrivs att medlemsstaterna skall bevilja rätt till bosättning för medborgare i medlemsstater som inte åtnjuter denna rätt enligt andra bestämmelser i gemenskapsrätten och för deras familjemedlemmar, under förutsättning att medborgarna och deras familjemedlemmar omfattas av en heltäckande sjukförsäkring som gäller i värdmedlemsstaten och har tillräckliga tillgångar för att undvika att ligga det sociala bidragssystemet i nämnda stat till last under den tid de bor där.

7 Enligt artikel 3 i direktivet skall rätten att uppehålla sig i värdmedlemsstaten fortsätta att gälla så länge innehavaren uppfyller kraven i artikel 1 i detsamma.

8 I sjunde skälet i rådets direktiv 93/96/EEG av den 29 oktober 1993 om rätt till bosättning för studerande (EGT L 317, s. 59) anges följande:

”På gemenskapsrättens nuvarande stadium omfattas, i enlighet med domstolens rättspraxis, inte bistånd till uppehållet för studerande av [EEG-]fördragets tillämpningsområde med avseende på artikel 7 i fördraget [sedermera artikel 6 i EG-fördraget, nu artikel 12 EG i ändrad lydelse]. ”

9 I artikel 1 i direktivet föreskrivs följande:

”För att närmare ange villkor som är avsedda att underlätta utövandet av rätten till bosättning och för att säkerställa tillgången till yrkesutbildning, utan diskriminering, för en medborgare i en medlemsstat som blivit antagen till en yrkesutbildning i en annan medlemsstat, skall medlemsstaterna bevilja rätt till bosättning för varje studerande som är medborgare i en medlemsstat, om han inte redan har denna rätt med stöd av en annan gemenskapsrättslig bestämmelse, och för hans maka och för underhållsberättigade barn, förutsatt att den studerande genom en förklaring eller på annat valfritt likvärdigt sätt intygar för den berörda nationella myndigheten att han har tillräckliga tillgångar för att undvika att ligga det sociala bidragssystemet i värdmedlemsstaten till last under den tid de bor där, och förutsatt att den studerande är inskriven vid ett erkänt undervisningscentrum för att i första hand delta i yrkesutbildning där och att han omfattas av en heltäckande sjukförsäkring som gäller i värdmedlemsstaten.”

10 Artikel 3 i direktivet lyder som följer:

”Detta direktiv medför inte att studerande som har rätt till bosättning har rätt att få bistånd till uppehållet från värdmedlemsstaten.”

11 Direktiven 90/364 och 93/96 upphävdes med verkan från och med den 30 april 2006 genom Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (EUT L 229, s. 35), vilket, enligt artikel 40 däri, skall ha införlivats av medlemsstaterna senast den 30 april 2006.

De nationella bestämmelserna

12 Det ekonomiska bistånd till uppehållet som ges till studerande i England och Wales beviljas, i enlighet med Education (Student Support) Regulations 2001 (2001 års bestämmelser om utbildning (ekonomiskt bistånd till studerande)) (nedan kallade Student Support Regulations), huvudsakligen i form av lån.

13 Enligt Student Support Regulations får de studerande som beviljas lån ut 75 procent av det maximala lånebeloppet, medan de resterande 25 procenten kan beviljas beroende på den studerandes och hans eller hennes föräldrars eller makas/makes/sambos ekonomiska situation. Lånet ges till en ränta som är knuten till

inflationstakten och följaktligen är lägre än normalräntan för lån som beviljas i kommersiellt syfte. Lånet skall återbetalas efter att den studerande har avslutat sina studier, såvida han eller hon tjänar mer än 10 000 GBP. Om så är fallet betalar den studerande 9 procent per år av den del av inkomsten som överstiger 10 000 GBP, till dess att hela lånet är återbetalat.

14 Enligt artikel 4 i Student Support Regulations kan personer beviljas studielån avseende en viss studiegång om de befinner sig i någon av de situationer som anges i bilaga 1 (Schedule 1) till Student Support Regulations.

15 Enligt artikel 1 i bilagan kan personer beviljas studielån om de har sitt hemvist i Förenade kungariket i den mening som avses i Immigration Act 1971 (1971 års lag om immigration) och uppfyller de bosättningsvillkor som fastställs i åttonde stycket i samma bilaga, det vill säga

a) att de är varaktigt bosatta i England eller Wales den första dagen på det första akademiska året under studiegången,

b) att de har varit varaktigt bosatta i Förenade kungariket eller på Kanalöarna under den treårsperiod som föregår den dagen, och

c) att avsikten med bosättningen i Förenade kungariket eller på Kanalöarna inte vid något tillfälle under denna treårsperiod helt eller huvudsakligen har varit att personen skall erhålla en heltidsutbildning.

- 16 När det gäller de migrerande arbetstagare med familjer som omfattas av rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33), krävs det inte i fjärde och sjätte styckena i bilaga 1 till Student Support Regulations att de skall ha sitt hemvist i Förenade kungariket, och rätten till studielån är underställd samma, nämnda, bosättningsvillkor, samtidigt som dessa personer anses uppfylla kravet på varaktig bosättning i åttonde stycket, b, i nämnda bilaga så snart de är bosatta inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.
- 17 Enligt Immigration Act 1971 har personer sitt hemvist i Förenade kungariket om de är varaktigt bosatta där och inte omfattas av några som helst restriktioner i fråga om hur länge de kan uppehålla sig i staten.
- 18 Det framgår emellertid av handlingarna i målet att en medborgare i en annan medlemsstat inte anses ha hemvist i Förenade kungariket om han eller hon är studerande.
- 19 När det gäller kursavgifter föreskrivs i Student Support Regulation att medborgare i Förenade kungariket och medborgare i andra medlemsstater skall beviljas ekonomiskt bistånd på samma villkor.

Twisten vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

- 20 Dany Bidar, som är fransk medborgare, kom till Förenade kungariket i augusti 1998 i sällskap med sin mor som skulle genomgå en medicinsk behandling där. Det

framgår att han i Förenade kungariket bodde hos sin mormor, som tog ansvar för honom, och att han fortsatte, och kom att fullgöra, sin gymnasieutbildning utan att någon gång ansöka om socialt bistånd.

21 I september 2001 började han studera ekonomi vid University College London.

22 Medan Dany Bidar fick bistånd till kursavgifterna, avslogs hans ansökan om ekonomiskt bistånd för att täcka kostnaderna för sitt uppehälle, i form av studielån, av den anledningen att han inte hade sitt hemvist i Förenade kungariket.

23 Klaganden i målet vid den nationella domstolen har i sin talan mot detta avslagsbeslut hävdad att det genom bestämmelserna i Student Support Regulations har inrättats en diskriminering som är otillåten enligt artikel 12 EG, i den mån det som villkor för att en medborgare i en medlemsstat skall beviljas studielån krävs att han eller hon har sitt hemvist i Förenade kungariket. Klaganden har i andra hand gjort gällande att även om det skulle vara så att ett bidrag faller utanför fördragets tillämpningsområde, gäller inte detsamma för en ansökan om bistånd i form av ett subventionerat lån.

24 Tvärtom har Secretary of State for Education and Skills, som är den myndighet som har ansvar för att anta Student Support Regulations, gjort gällande att bistånd till uppehälle, oavsett om det sker i form av bidrag eller lån, faller utanför tillämpningsområdet för artikel 12 EG, såsom domstolen slog fast i sina domar av den 21 juni 1988 i mål 39/86, Lair, (REG 1988, s. 3161; svensk specialutgåva, volym 9, s. 475), och i mål 197/86, Brown (REG 1988, s. 3205; svensk specialutgåva, volym 9, s. 489). Om ett sådant bistånd ändå skulle falla inom fördragets tillämpningsområde, säkerställs genom villkoren för beviljandet av detsamma att det finns ett direkt samband mellan mottagaren av biståndet och den stat som finansierar det.

- 25 Den nationella domstolen har påpekat att lånen till de studerande, på grund av sänkt räntesats och möjliga återbetalningsproblem, medför kostnader för staten som av Secretary of State for Education and Skills uppskattas till ett belopp motsvarande 50 procent av lånebeloppet. Ett genomsnittligt lån till en studerande under läsåret 2000/2001 uppgick till 3 155 GBP. Om de 41 713 medborgare i Europeiska unionen som under detta år studerar i England och Wales utan att ha sitt hemvist där hade beviljats studielån, skulle kostnaden för staten antagligen ha uppgått till 66 miljoner GBP.
- 26 Enligt den nationella domstolen omfattas klaganden i målet vid den nationella domstolen inte av bestämmelserna i förordning nr 1612/68, och han kan inte på grundval av direktiv 93/96 göra gällande någon rätt till studielån.
- 27 Mot bakgrund av dessa omständigheter beslutade High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:
- "1) Faller bistånd till uppehälle för studerande som genomgår universitetsutbildning, som utgår i form av a) subventionerade lån eller b) bidrag, fortfarande utanför EG-fördragets tillämpningsområde vad beträffar tillämpningen av artikel 12 EG och förbudet mot diskriminering på grund av nationalitet, med hänsyn till Europeiska gemenskapernas domstols avgöranden i [de ovannämnda målen Lair och Brown], utvecklingen av gemenskapsrätten, inklusive antagandet av artikel 18 EG, och utvecklingen avseende Europeiska unionens behörighet på utbildningsområdet?
- 2) Om svaret på den första frågan till någon del är nekande, och om bistånd till uppehälle för studerande i form av bidrag eller lån nu omfattas av

tillämpningsområdet för artikel 12 EG, vilka kriterier skall den nationella domstolen tillämpa när den avgör huruvida villkoren för rätt till sådant bistånd är grundade på objektivt motiverade hänsyn som inte beror på nationalitet?

- 3) Om svaret på den första frågan till någon del är nekande, kan artikel 12 EG åberopas till stöd för ett yrkande om bistånd till uppehälle för tiden före dagen för EG-domstolens dom i förevarande mål och, [om inte], skall ett undantag göras för dem som inlett ett rättsligt förfarande före den dagen?"

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första frågan

28 Den hänskjutande domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida bistånd som utgår i form av lån eller bidrag till uppehållet för studerande som bedriver högre studier, på gemenskapsrättens nuvarande stadium faller utanför fördragets tillämpningsområde, och då särskilt tillämpningsområdet för artikel 12 första stycket EG.

29 Det framgår av beslutet om hänskjutande att klaganden i målet vid den nationella domstolen inte omfattas av förordning nr 1612/68.

- 30 Den nationella domstolen vill i detta sammanhang få klarhet i huruvida bistånd till uppehälle för studerande omfattas av tillämpningsområdet för fördraget i den mening som avses i artikel 12 första stycket EG, enligt vilken all diskriminering på grund av nationalitet, utan att det påverkar tillämpningen av någon särskild bestämmelse i fördraget, skall vara förbjuden inom nämnda tillämpningsområde.
- 31 För att avgöra vad som utgör fördragets tillämpningsområde i den mening som avses i artikel 12 EG, skall denna artikel jämföras med fördragsbestämmelserna om unionsmedborgarskap. Ställningen som unionsmedborgare är nämligen avsedd att vara den grundläggande ställningen för medlemsstaternas medborgare, vilket innebär att de medborgare som befinner sig i samma situation skall kunna åtnjuta samma behandling i rättsligt hänseende, oberoende av deras nationalitet, med förbehåll för de uttryckliga undantag som föreskrivs i det avseendet (dom av den 20 september 2001 i mål C-184/99, Grzelczyk, REG 2001, s. I-6193, punkterna 30 och 31, och av den 2 oktober 2003 i mål C-148/02, Garcia Avello, REG 2003, s. I-11613, punkterna 22 och 23).
- 32 En unionsmedborgare som är lagligt bosatt i värdmedlemsstaten kan enligt fast rättspraxis åberopa artikel 12 EG i alla situationer som i materiellt hänseende faller inom tillämpningsområdet för gemenskapsrätten (dom av den 12 maj 1998 i mål C-85/96, Martínez Sala, REG 1998, s. I-2691, punkt 63, och i det ovannämnda målet Grzelczyk, punkt 32).
- 33 Dessa situationer omfattar bland annat utövandet av grundläggande friheter som följer av fördraget och utövandet av rätten att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier, vilken föreskrivs i artikel 18 EG (se dom av den 24 november 1998 i mål C-274/96, Bickel och Franz, REG 1998, s. I-7637, punkterna 15 och 16, och domarna i de ovannämnda målen Grzelczyk, punkt 33, och Garcia Avello, punkt 24).

34 Det finns heller ingenting i fördragstexten som tyder på att studerande, som är unionsmedborgare, fräntas de rättigheter som unionsmedborgare åtnjuter enligt fördraget när de studerande flyttar till en annan medlemsstat för att studera där (domen i det ovannämnda målet Grzelczyk, punkt 35).

35 Såsom framgår av domen av den 11 juli 2002 i mål C-224/98, D'Hoop (REG 2002, s. I-6191), punkterna 29–34, utövar en medborgare i en medlemsstat som beger sig till en annan medlemsstat för att där fortsätta gymnasiestudierna den rätt att fritt röra sig inom medlemsstaternas territorier som säkerställs av artikel 18 EG.

36 Det skall dessutom påpekas att en medborgare i en medlemsstat som, i likhet med klaganden i målet vid den nationella domstolen, bor i en annan medlemsstat där han eller hon — utan att det påstås att han inte har tillräckliga tillgångar eller en sjukförsäkring — bedriver eller fullbordar sina gymnasiestudier, har rätt att uppehålla sig i den staten på grundval av artikel 18 EG och direktiv 90/364.

37 Vad gäller socialt bistånd fastslog domstolen i sin dom av den 7 september 2004 i mål C-456/02, Trojani (REG 2004, s. I-7573), punkt 43, att en icke ekonomiskt aktiv unionsmedborgare kan åberopa artikel 12 första stycket EG, under förutsättning att han har uppehållit sig lagligt i värdmedlemsstaten under en viss period eller att han har ett uppehållstillstånd.

38 Det är riktigt att domstolen i domarna i de ovannämnda målen Lair och Brown (punkterna 15 respektive 18) slog fast att ”på gemenskapsrättens nuvarande utvecklingsstadium omfattas i princip inte ett bidrag som beviljas till studerandes uppehälle och utbildning av EEG-fördragets tillämpningsområde enligt artikel 7 i fördraget [sedermera artikel 6 i EG-fördraget, nu artikel 12 EG i ändrad lydelse]”. I nämnda domar fann domstolen att sådana bidrag hörde till dels utbildnings-

politiken, vilken inte som sådan hade underställts gemenskapsinstitutionernas behörighet, dels socialpolitiken, vilken hörde till medlemsstaternas behörighet, i den utsträckning som den inte hade blivit föremål för särskilda bestämmelser i EEG-fördraget.

- 39 Sedan domarna i de ovannämnda målen Lair och Brown avkunnades har emellertid unionsmedborgarskapet införts i EG-fördraget genom Fördraget om Europeiska unionen, och ett kapitel 3, som särskilt rör utbildning och yrkesutbildning, har införts i fördragets tredje del, avdelning VIII (nu avdelning XI) (domen i det ovannämnda målet Grzelczyk, punkt 35).
- 40 I artikel 149.1 EG ges gemenskapen således i uppdrag att bidra till utvecklingen av en utbildning av god kvalitet genom att främja samarbetet mellan medlemsstaterna och genom att vid behov stödja och komplettera deras insatser, samtidigt som den fullt ut skall respektera nämnda staters ansvar för undervisningens innehåll och utbildningssystemens organisation samt medlemsstaternas kulturella och språkliga mångfald.
- 41 Enligt artikel 149.2 och 149.4 EG får rådet vidta stimulansåtgärder, som dock inte får omfatta någon harmonisering av medlemsstaternas lagar eller andra författningar, och anta rekommendationer i syfte att främja rörligheten för studerande och lärare (se domen i det ovannämnda målet D’Hoop, punkt 32).
- 42 Mot bakgrund av dessa förhållanden, som har inträtt sedan domarna i de ovannämnda målen Lair och Brown avkunnades, konstaterar domstolen att en unionsmedborgare som lagligt uppehåller sig i en annan medlemsstat befinner sig i en situation som faller inom tillämpningsområdet för EG-fördraget i den mening som avses i artikel 12 första stycket EG, när denne ansöker om bistånd till uppehälle för studerande, oavsett om detta utgår i form av ett subventionerat lån eller i form av bidrag.

43 Denna utveckling av gemenskapsrätten har bekräftats i artikel 24 i direktiv 2004/38, där det i punkt 1 anges att alla unionsmedborgare som enligt detta direktiv uppehåller sig i en annan medlemsstat skall behandlas lika "inom de områden som omfattas av fördraget". Eftersom gemenskapslagstiftaren har förtydligt innehåll i punkt 1, genom att, i punkt 2 i artikeln, föreskriva att en medlemsstat får begränsa beviljandet av bistånd till uppehälle för studier i form av bidrag eller lån när det gäller studerande som inte har permanent uppehållstillstånd och som inte är att anse som anställda eller egenföretagare, personer som behåller sådan ställning eller familjemedlemmar till sådana personer, står det klart att gemenskapslagstiftaren anser att beviljandet av sådant bistånd är ett ämne som, enligt nämnda punkt 1, numera faller inom fördragets tillämpningsområde.

44 Denna tolkning motsägs inte av de argument som har framförts av de regeringar som har inkommit med yttranden och av kommissionen, avseende de begränsningar och villkor som avses i artikel 18 EG. Dessa regeringar och kommissionen har anmärkt att även om ställningen som unionsmedborgare innebär att medlemsstaternas medborgare kan åberopa artikel 12 första stycket EG när de utövar rätten att fritt röra sig och uppehålla sig inom dessa staters territorier, är det endast med förbehåll för de begränsningar och villkor som stadgas i fördraget och i dess tillämpningsföreskrifter, däribland dem som fastställs i direktiv 93/96, som deras ställning faller inom fördragets tillämpningsområde i den mening som avses i artikel 12 EG. Eftersom rätten till bidrag till uppehälle enligt artikel 3 däri inte gäller för studerande som har uppehållsrätt, faller de sistnämnda fortfarande utanför fördragets tillämpningsområde.

45 Det kan i detta avseende konstateras att studerande som beger sig till en annan medlemsstat för att där påbörja eller fortsätta högre studier och som för detta ändamål, med stöd av direktiv 93/96, har rätt att uppehålla sig i den staten, förvisso inte kan åberopa detta direktiv som grund för någon rätt till bistånd till uppehållet.

- 46 Artikel 3 i direktiv 93/96 utgör emellertid inte hinder för att en medborgare i en medlemsstat som i enlighet med artikel 18 EG och direktiv 90/364 lagligt uppehåller sig i en annan medlemsstat för att där påbörja eller fortsätta högre studier, under vistelsen åberopar den grundläggande princip om likabehandling som stadfästs i artikel 12 första stycket EG.
- 47 I ett sådant sammanhang som det i tvisten vid den nationella domstolen, där den biståndssökandes uppehållsrätt inte har ifrågasatts, är dessutom det påstående som har framförts av vissa av de regeringar som har inkommit med yttranden, att en medlemsstat enligt gemenskapsrätten kan fastställa att en medborgare i en annan medlemsstat som ansöker om socialt bistånd inte längre uppfyller villkoren för sin uppehållsrätt, och, i förekommande fall, med iakttagande av de begränsningar som uppställs i gemenskapsrätten, vidta åtgärder för att avlägsna denne medborgare från sitt territorium, utan relevans (se domarna i de ovannämnda målen Grzelczyk, punkt 42, och Trojani, punkt 45).
- 48 Av vad ovan anförts följer att den första frågan skall besvaras så, att bistånd till studerande som lagligt uppehåller sig i värdmedlemsstaten och som är avsett att täcka deras kostnader för uppehållet, oavsett om det utgår i form av subventionerade lån eller i form av bidrag, omfattas av fördragets tillämpningsområde med avseende på det förbud mot diskriminering som anges i artikel 12 första stycket EG.

Den andra frågan

- 49 Den hänskjutande domstolen har ställt den andra frågan för att få klarhet i vilka kriterier den nationella domstolen skall tillämpa för att avgöra huruvida villkoren för att bevilja studerande bistånd till uppehållet är grundade på objektiva motiverade hänsyn som inte beror på nationalitet.

- 50 Domstolen skall i detta syfte först pröva huruvida det i de bestämmelser som är i fråga i målet vid den nationella domstolen görs skillnad på grund av nationalitet mellan de studerande som söker sådant bistånd.
- 51 Det skall härvid erinras om att likabehandlingsprincipen inte bara förbjuder öppen diskriminering på grund av nationalitet, utan även all dold diskriminering som genom tillämpning av andra särskiljningskriterier i praktiken leder till samma resultat (se, bland annat, dom av den 12 februari 1974 i mål 152/73, Sotgiu, REG 1974, s. 153, punkt 11, svensk specialutgåva, volym 2, s. 219, av den 27 november 1997 i mål C-57/96, Meints, REG 1997, s. I-6689, punkt 44, och av den 26 juni 2001 i mål C-212/99, kommissionen mot Italien, REG 2001, s. I-4923, punkt 24).
- 52 Vad gäller de personer som inte omfattas av förordning nr 1612/68 krävs enligt punkt 1 i bilagan till Student Support Regulations, att den berörda personen har sitt hemvist i Förenade kungariket i den mening som avses i nationell rätt och att han eller hon uppfyller vissa villkor avseende bosättning, nämligen att vara bosatt i England eller Wales den första dagen på det första läsåret, och att ha varit bosatt i England eller på Kanalöarna under de tre år som föregick den dagen.
- 53 Sådana krav riskerar att huvudsakligen missgynna medborgare i andra medlemsstater. Såväl kravet på att den biståndssökande skall ha sitt hemvist i Förenade kungariket som kravet att denne skall ha varit bosatt i Storbritannien före sina studier uppfylls nämligen lättare av statens egna medborgare.
- 54 En sådan särbehandling kan endast vara motiverad om den är grundad på objektiva hänsyn som är oberoende av de berörda personernas nationalitet, och som står i proportion till det legitima syfte som eftersträvas i den nationella rätten (se domarna i de ovannämnda målen Bickel et Franz, punkt 27, D'Hoop, punkt 36, och Garcia Avello, punkt 31).

- 55 Enligt Förenade kungarikets regering är det legitimt att en medlemsstat försäkras sig om att föräldrarnas eller den studerandes bidrag, genom skattebetalningar, är eller kommer att vara tillräckligt stora för att motivera att subventionerade lån beviljas. Det är, enligt denna, likaså legitimt att kräva att det finns ett verkligt samband mellan den studerande som söker bistånd till uppehållet och arbetsmarknaden i värdmedlemsstaten.
- 56 Även om medlemsstaterna i detta avseende vid utformningen och tillämpningen av sitt socialhjälpssystem skall iaktta en viss ekonomisk solidaritet med medborgarna i andra medlemsstater (se domen i det ovannämnda målet Grzelczyk, punkt 44), har varje medlemsstat rätt att förvissa sig om att biståndet till uppehälle för studerande från andra medlemsstater inte blir en orimlig börda som kan få betydelse för nivån på det bistånd som staten totalt kan ge.
- 57 Vad gäller bistånd till uppehälle för studerande är det således legitimt att en medlemsstat endast beviljar sådant bistånd till studerande som kan påvisa en viss grad av samhällsintegration i denna stat.
- 58 En medlemsstat kan emellertid i detta sammanhang inte kräva att de berörda studerande påvisar en anknytning till dess arbetsmarknad. Eftersom de kunskaper som en studerande skaffar sig under sina högre studier i allmänhet inte är avsedda för en viss geografisk arbetsmarknad, är situationen för en studerande som ansöker om bistånd till uppehållet inte jämförbar med situationen för en person som ansöker om en särskild arbetslöshetsersättning för ungdomar som söker sitt första arbete eller ett bidrag för arbetssökande (se, i detta avseende, domen i det ovannämnda målet D'Hoop, punkt 38, respektive dom av den 23 mars 2004 i mål C-138/02, Collins, REG 2004, s. I-2703, punkt 67).
- 59 Det kan däremot anses styrkt att det föreligger en viss grad av integration, när det framgår att den studerande i fråga har varit bosatt i värdmedlemsstaten under en viss tid.

60 Vad gäller nationella bestämmelser såsom Student Support Regulations, säkerställs en tillräcklig grad av samhällsintegration i värdmedlemsstaten av kravet på tidigare bosättning i medlemsstaten, i förevarande fall de tre års bosättning som krävs enligt de brittiska bestämmelser som är i fråga i målet vid den nationella domstolen.

61 Det ytterligare villkoret, att de studerande endast har rätt till bistånd till uppehållet om de även har sitt hemvist i värdmedlemsstaten, skulle förvisso, såsom det krav på tre års bosättning som nämndes i föregående punkt, kunna svara mot det legitima syftet att säkerställa att den stödsökande uppvisar en viss grad av samhällsintegration i staten i fråga. Det framgår emellertid att de bestämmelser som är i fråga i målet vid den nationella domstolen innebär att en medborgare i en annan medlemsstat aldrig anses ha sitt hemvist i staten, om denne är en studerande. Enligt dessa bestämmelser är det således omöjligt för en sådan medborgare, oavsett dennes faktiska grad av samhällsintegration i värdmedlemsstaten, att uppfylla detta villkor och följaktligen att få rätt till bistånd till sitt uppehälle. En sådan behandling kan emellertid inte anses motiverad av det legitima syfte som nämnda bestämmelser är avsedda att säkerställa.

62 En sådan behandling hindrar nämligen en studerande som är medborgare i en medlemsstat och som lagligt uppehåller sig, och har genomfört en betydande del av sina gymnasiestudier, i värdmedlemsstaten, och följaktligen har skaffat sig en faktisk anknytning till samhället i sistnämnda stat, från att fortsätta sina studier på samma villkor som en studerande som är medborgare i denna stat och som befinner sig i samma situation.

63 Av dessa skäl skall den andra frågan besvaras så, att artikel 12 första stycket EG skall tolkas så att den utgör hinder för nationella bestämmelser enligt vilka endast de studerande som har sitt hemvist i värdmedlemsstaten har rätt till bistånd avsett att täcka deras kostnader för uppehållet, samtidigt som en medborgare i en annan medlemsstat enligt samma bestämmelser inte kan anses ha sitt hemvist i värdmedlemsstaten i egenskap av studerande, ens om han eller hon lagligt uppehåller sig och har genomfört en betydande del av sina gymnasiestudier där och följaktligen har skaffat sig en faktisk samhällsanknytning i denna stat.

Den tredje frågan

- 64 Den hänskjutande domstolen har ställt den tredje frågan till domstolen för att få klarhet i huruvida rättsverkan av en eventuell dom, i vilken domstolen fastställer att bistånd till uppehållet för studerande omfattas av tillämpningsområdet för artikel 12 första stycket EG, skall begränsas i tiden.
- 65 Förenade kungarikets regering samt den tyska och den österrikiska regeringen har under samma hypotes begärt att domstolen skall begränsa rättsverkningarna i tiden av sin dom, med undantag för de rättsprocesser som har inletts före det datum domen meddelas. Till stöd för sitt yrkande har de bland annat åberopat de ekonomiska konsekvenser som den nationella domstolen har redovisat.
- 66 Den tolkning som domstolen gör av en bestämmelse i gemenskapsrättens rättspraxis innebär endast att innebörden och räckvidden av denna regel klargörs och preciseras, så som den skall eller skulle ha tolkats och tillämpats från och med sitt ikraftträdande. Därav följer att en sålunda tolkad regel kan och skall tillämpas av domstolarna även beträffande rättsförhållanden som uppkommit före en dom som meddelas med anledning av en begäran om tolkning, om villkoren för att inför en behörig domstol väcka talan om tillämpningen av den nämnda rättsregeln i övrigt är uppfyllda (se dom av den 27 mars 1980 i mål 61/79, *Denkavit italiana*, REG 1980, s. 1205, punkt 16, svensk specialutgåva, volym 5, s. 149, och av den 2 februari 1988 i mål 24/86, *Blaizot*, REG 1988, s. 379, punkt 27, svensk specialutgåva, volym 9, s. 335).
- 67 Endast i undantagsfall kan domstolen, med tillämpning av en allmän princip om rättssäkerhet som är förankrad i gemenskapsrätten, begränsa möjligheten för alla berörda att åberopa den sålunda tolkade bestämmelsen för att ifrågasätta rättsförhållanden som har ingåtts i god tro (se domen i det ovan nämnda målet *Blaizot*, punkt 28, dom av den 16 juli 1992 i mål C-163/90, *Legros m.fl.*, REG 1992, s. I-4625, punkt 30, svensk specialutgåva, volym 8, s. I-53, och av den 4 maj 1999 i mål C-262/96, *Sürül*, REG 1999, s. I-2685, punkt 108).

68 De ekonomiska följderna för en medlemsstat av en dom i ett mål om förhandsavgörande motiverar, enligt fast rättspraxis, inte i sig en begränsning av domens rättsverkningar i tiden (se, bland annat, domen i det ovannämnda målet *Grzelczyk*, punkt 52).

69 Domstolen har i själva verket endast använt denna lösning om vissa särskilda omständigheter varit för handen, när det har förelegat fara för allvarliga ekonomiska återverkningar, som i synnerhet har berott på det stora antal rättsförhållanden som i god tro har upprättats på grundval av de bestämmelser som har antagits vara gällande, och när det har framgått att enskilda och nationella myndigheter har förmåtts att handla på ett sätt som strider mot gemenskapsbestämmelserna på grund av att det har förelegat en objektiv och betydande osäkerhet beträffande de gemenskapsrättsliga bestämmelsernas räckvidd, till vilken osäkerhet andra medlemsstaters eller kommissionens beteenden kan ha bidragit (se domen i det ovannämnda målet *Grzelczyk*, punkt 53).

70 I förevarande fall räcker det att konstatera att de omständigheter som har åberopats av Förenade kungarikets regering, av den tyska och av den österrikiska regeringen inte styrker deras resonemang om att förevarande dom riskerar få betydande ekonomiska konsekvenser för medlemsstaterna om inte dess rättsverkningar begränsas i tiden. De sifferuppgifter som dessa regeringar hänvisar till avser nämligen även fall som inte liknar det som har givit upphov till tvisten vid den nationella domstolen.

71 Den tredje frågan skall följaktligen besvaras så, att det saknas skäl att begränsa rättsverkningarna av förevarande dom i tiden.

Rättegångskostnader

- 72 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

På dessa grunder beslutar domstolen (stora avdelningen) följande dom:

- 1) **Bistånd till studerande som lagligt uppehåller sig i värdmedlemsstaten och som är avsett att täcka deras kostnader för uppehållet, oavsett om det utgår i form av subventionerade lån eller i form av bidrag, omfattas av fördragets tillämpningsområde med avseende på det förbud mot diskriminering som anges i artikel 12 första stycket EG.**
- 2) **Artikel 12 första stycket EG skall tolkas så att den utgör hinder för nationella bestämmelser enligt vilka endast de studerande som har sitt hemvist i värdmedlemsstaten har rätt till bistånd avsett att täcka deras kostnader för uppehållet, samtidigt som en medborgare i en annan medlemsstat enligt samma bestämmelser inte kan anses ha sitt hemvist i värdmedlemsstaten i egenskap av studerande, ens om han eller hon lagligt uppehåller sig och har genomfört en betydande del av sina gymnasiestudier där och följaktligen har skaffat sig en faktisk samhällsanknytning i denna stat.**
- 3) **Denna doms rättsverkningar skall inte begränsas i tiden.**

Underskrifter